Jacek Kolbuszewski

ORCID: 0000-0003-4526-3608

Uniwersytet Wrocławski

jacekolbuszewski@o2.pl

DOI: 10.19195/2084-4107.12.23

Potopu świata fale i Mer de Glace. O pewnym sposobie obrazowania górskiego pejzażu

Słowa-klucze: Mer de Glace, góry, krajobraz, literatura

Keywords: Mer de Glace, mountains, landscape, literature

Waves of the flood of the world and Mer de Glace: On a way of depicting mountain landscape

Summary

When describing the Glacier du Bois seen for the first time, Wiliam Windham (1741) compared it to a lake suddenly bound by ice. In a similar function Horace-Bénédict de Saussure (1786) compared the glacier to a suddenly frozen sea. These descriptions gave rise to the name Mer de Glace, popularised from the early 19th century. In some respects an analogous phenomenon in poetry was the use of a metaphor in which a sudden arrest of an ascending motion of a being (flood waters, space rocket) constitutes a poetic image (Adam Mickiewicz, Julian Korsak, Wincenty Pol, Wisława Szymborska).

Zawarty w *Pieśni o ziemi naszej* znany poetycki opis Tatr stanowi ciekawą wizję wyobrażeniową, będącą swoistą syntezą krajobrazu tych gór i ich kulturowego znaczenia. Zwraca tu uwagę przede wszystkim otwierający go czterowiersz:

Jak potopu świata fale
Zamrożone w swoim biegu,
Stoją nagie Tatry w śniegu,
By graniczny słup zuchwale!¹

Pol znakomicie wykorzystał tu osobliwy zabieg poetycki, jakim jest zdynamizowanie krajobrazu przez porównanie widoku gór do monumentalnego potopu² i powstrzymanie obrazu ruchu „fal potopu” przez gwałtowne jego wyhamowanie („zamrożone w swoim biegu”). Poeta uzyskał w ten sposób efekt monumentalizacji obrazu gór, jednocześnie wpisując w jego głębokie znaczenia wizję potopu oznaczającego czas powstania gór — nawiązując do koncepcji formułowanej przez neptunistów. Podobny model monumentalizacji wizji krajobrazu morskiego zastosował wcześniej Adam Mickiewicz w sonecie *Burza z Sonetów krymskich*, gdzie ogrom fal określił w słowach mówiących, że „na mokre góry, wznoszące się piętrami z morskiego odmetu / wstąpił geniusz śmierci”. Tu obraz „gór wznoszących się piętrami” w konstrukcji *Sonetów krymskich* jako cyklu jest niejako przygotowaniem wertykalnego, monumentalnego obrazu gór z sonetu V *Widok gór ze stepów Kozłowa* — zaczyna przenosić myślenie o przestrzeni z kategorii równinnych (step i cisza morska) na monumentalizowane kategorie wertykalne. Dla jasności trzeba tu ów sonet przypomnieć, by mieć w oczach całość wpisanej weń wizji:

Widok gór ze stepów Kozłowa

Pielgrzym i Mirza
Pielgrzym

Tam? czy Allah postawił ścianą morze lodu?
Czy aniołom tron odlał z zamrożonej chmury?
Czy Diwy z ćwierci lądu dźwignęli te mury,
Aby gwiazd karawanę nie puszczać ze wschodu?

Na szczycie jaka łuna! pożar Carogrodu!
Czy Allah, gdy noc chylał rozciągnęła bury,
Dla światów żeglujących po morzu natury
Tę latarnię zawiesił wśród niebios obwodu?

¹ W. Pol, *Pieśń o ziemi naszej*, Kraków 1888, s. 82.

² W sposób wirtualny stanowi to odwołanie do pryncypów biblijnego potopu — ten motyw prapoczątku Tatr stał się toposem poezji o tych górach, częstym w poezji romantycznej i młodopolskiej.

Mirza

Tam? — Byłem; zima siedzi, tam dzioby potoków
I gardła rzek widziałem pijące z jej gniazda.
Tchnąłem, z ust mych śnieg leciał; pomykałem kroków,

Gdzie orły dróg nie wiedzą, kończy się chmur jazda,
Minąłem grom drzemiący w kolebce z obłoków,
Aż tam, gdzie nad mój turban była tylko gwiazda.
To Czatyrдах!

Pielgrzym
Aa!!³

Wyobrażeniu gór jako pionowego (ściana!) morza lodu towarzyszą tu dwa motywy związane z zimą: tron z zamrożonej chmury i osadzona na wyżynie gór zima, z której „piją” (wypływają) gardła rzek. W kręgu tego typu metaforyki w funkcji stylizacyjnej i ekspresywnej w *Pomniku Piotra Wielkiego* pojawiła się „lecząca z granitów kaskada, / Gdy ścięta mrozem nad przepaścią błysnie”. Natomiast we fragmencie *Ustępu*, zatytułowanym *Na dzień przed powodzią petersburską 1824*. Oleszkiewicz, Mickiewicz wprowadził chyba niezbyt udane porównanie koryta Newy do „alpejskiej ściany”⁴. Gdyby Mickiewicz napisał to po pobycie w Alpach, rzec by można, że inspiracją był dla niego widok Arveyonu wypływającego z gardzieli lodowca bądź lodowiec Rodanu z wypływającą spod niego rzeką. Ta, przypadkowa w istocie, refleksja alpejska kieruje myśl — już w nieprzypadkowym skojarzeniu — z Mickiewiczowskiego „morza lodu” na alpejski Mer de Glace.

Nazwa Mer de Glace (‘Morze Lodu’) ma proveniencję literacką. Ludowa nazwa tego lodowca — Bois — została wyparta przez metaforyczne Mer de Glace, przy czym dość długo, bo jeszcze w czasie gdy Mickiewicz pisał *Sonety krymskie*, wyrażenie *mer de glace* używane było nie tylko jako nazwa własna („Mer de Glace”), lecz także jako zestawienie rzeczownikowe o metaforycznym znaczeniu pospolitym. W takim sensie określenie to pojawia się u Samuela Birmanna w *Souvenirs de la vallée de Chamonix* (1826):

La mer de glace prend son origine à la réunion des trois grands glaciers du Tâcul, de Léchaud et du Talèfre, au pied des Périades. Les glaces du Talèfre étant plus sales, forment ce qu'on appelle la veine noire, et celles du Tâcul la veine blanche; plus bas, à l'endroit où une partie de ses glaces se précipite des rochers des Mottets, elle reçoit le nom de glacier des Bois.

³ A. Mickiewicz, *Sonety*, Moskwa 1826, s. 33.

⁴ A. Mickiewicz, *Dzieła. Wydanie rocznicowe*, t. 2. *Poematy*, Warszawa 1994, s. 283.

1. Lodowiec Mer de Glace, fot. Iwona Dębowy (1994)

On ne doit pas négliger de descendre à la mer de glace pour contempler de près le beau bleu-verdâtre (cœrulewn) des crevasses, et les autres phénomènes qu'offrent les glaciers.

Les pâturages du Montanvert nourrissent à peine trois ou quatre vaches et quelques chèvres. On n'apprendra pas sans étonnement que les bestiaux qui passent vis-à-vis, au Bayer, situé au pied de l'aiguille du Dru, sont obligés de passer et repasser la mer de glace. Quand les glaces augmentent, le passage est plus difficile⁵.

Tak więc to, co określone zostało mianem „morza lodu”, tak naprawdę nazywało się Glacier de Bois. Tę nazwę, wziętą od nazwy położonej blisko niego wioski, lodowiec ów nosił już w XVII wieku, gdy egzorcyzmy nad nim odprawił Franciszek Salezy, późniejszy święty. Na okoliczności powstania tej nazwy wskazał cytowany już Birmann, który w zbiorze z widokami alpejskimi z okolic Chamonix (*Souvenir de la vallée de Chamonix*, 1826; druk: 1830) napisał:

Les premiers voyageurs qui osèrent pénétrer jusqu'à ces aiguilles menaçantes, entourées d'un effrayant amas de neiges et de glaces, furent deux anglais, *Windham et Pockocke*. Ils partirent de *Genève* au mois de Juin 1741, après avoir fait des *préparatifs* comme s'il se fut agi de reconnoître une contrée lointaine habitée par un peuple sauvage. Accompagnés des

⁵ « *Souvenirs de la vallée de Chamonix* » de Samuel Birmann, peintre romantique bâlois (1826), <https://enkidoublog.com/2014/08/22/souvenirs-de-la-vallee-de-chamonix-par-samuel-birmann-peintre-balois-1830/> (dostęp: 26.04.2019).

indigènes, qui les avoient fort bien accueillis, ils gravirent sur le *Montanvert*, et eurent la satisfaction de contempler la scène admirable que présente la *mer de glace*⁶.

I właśnie kwestia tego, kto i kiedy wprowadził do użycia powszechnego nazwę „Mer de Glace” jest dodatkowym pytaniem pojawiającym się na marginesie rozważań literaturoznawczych o charakterze komparatystycznym. Mylnie twierdzi się niekiedy, że Windham wprowadził do użycia nazwę „Mer de Glace”. W istocie jednak było tak: młody angielski gentleman (*landowner*) William Windham (1717–1761), odbywający w latach 1737–1742 wielką europejską *grand tour*, w latach 1740–1741 przebywał w Genewie i zobaczywszy stamtąd Mont Blanc, a zafascynowany lekturą dzieła Johanna Jakoba Scheuzera (1677–1733) *Ouresiphonitēs Helveticus, sive, Itinera per Helvetiae Alpinas regiones facta annis MDCCII, MDCCIII, MDCCIV, MDCCV, MDCCVI, MDCCVII, MDCCIX, MDCCCX, MDCCCXI : plurimis tabulis aeneis illustrata* (Lugdunum Batavorum 1723) postanowił odbyć wyprawę na lodowce alpejskie w masywie tej góry. Okolice Chamonix z masywem Mont Blanc były wówczas prawdziwą *terra incognita*. Windham, zaprosiwszy do współudziału w wyprawie podróżnika-arystokratę Richarda Pococke (1704–1765), który właśnie wrócił z Egiptu — raczej świadomie niż nieświadomie — dołączył do wielkich podróżników-odkrywców:

Vasco de Gama a ouvert la route des Indes, Livingstone a découvert les chutes du Zambèze... Windham et Pococke sont passés à la postérité comme inventeurs de la mer de Glace. Ils sont les « touristes zéro » de Chamonix, et 1741, l'année où la vallée sort du néant en s'ouvrant à ses premiers explorateurs, la fin de sa préhistoire. À leur suite, on se bouscule pour visiter la vallée. Ses glaciers accèdent à l'existence — le mot désigne aussi bien les glaciers qui arrivent encore tout près du village que les sommets recouverts de neiges éternelles. Chamonix était congelée dans un monde clos, elle dévoile ses trésors, d'un seul coup d'un seul. Voilà pour l'image d'Épinal⁷.

Natomiast Samuel Nussbaumer, Heinz J. Zumbühl i Daniel Steiner w studium *Fluctuations of the “Mer de Glace” (Mont Blanc area, France) AD 1500–2005* napisali:

The Mont Blanc area and so the Mer de Glace were easily accessible from Geneva following the Arve river. This led several important personalities to visit the region. They represent the base for the following studies of the region and glaciers, not only on a local scale, but for the exploration of the entire Alpine chain in general. The Alpine and tourist history of the valley of Chamonix starts with the visit of the two English travellers William Windham (1717–1761) and Dr Richard Pococke (1704–1765) in

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ch. Buffet, *Babel 4810. Mondalisation du Mont Blanc*, Chamonix 2014, s. 14.

1741. They were probably the first foreigners to visit the Mer de Glace, and certainly the first to publish a record of their visit and to attract people's attention to the Mont Blanc area. Windham's letters on the visit became widely spread and are seen as the beginning of modern tourism in the Mont Blanc area, and the journey of Windham und Pococke to the Montanvers, where they entered the Mer de Glace, became legendary [...]. The two men engraved their names in a moraine block situated nowadays behind the 1821/1852 moraine beneath Montenvers [...] before they stepped onto the glacier [...] ⁸.

Zlecając wyrycie na jednym z kamieni w pobliżu lodowca własnych nazwisk i daty 1741, Windham i Pococke postępowali w kolonialistycznym duchu angielskiego imperializmu zdobywczo-eksploatacyjnego. W istocie też od tego momentu, gdy zwrócili oczy na wielki lodowiec w grupie Mont Blanc, zaczęła się era angielskiej dominacji w zdobywaniu Alp, zwieńczona w 1865 roku zdobyciem Matterhornu przez Edwarda Whympera. Co oczywiste, owa dominacja nie przesłania faktu, iż Mont Blanc został zdobyty przez Michela Paccarda i Jacques'a Balmat (1786) — na wielkość tej góry jako najwyższej w Europie⁹ zwrócono bowiem uwagę niejako przez pryzmat zainteresowania lodowcem Mer de Glace, a lodowiec stał się sławny za sprawą Windhama. Swą wyprawę opisał on w liście do zaprzyjaźnionego z nim — znanego wówczas — malarza, Jacques-Antoine'a Arlauda (1688–1743), który zrobiwszy karierę w Paryżu, przeniósł się w 1720 roku do Genewy. List ten dostał się do rąk Pierre'a Martela (1702–1761) — optyka i matematyka z Genewy. Nawiązał on kontakt z Windhamem i powtórzywszy w 1742 roku wyprawę młodego Anglika, opisał ją i następnie przełożywszy zarówno swoją relację, jak i napisany po francusku list Windhama na język angielski, w 1744 roku wydał łącznie z relacją Windhama, dodając do tego pierwszą mapę rejonu Mont Blanc¹⁰. Publikacja ta miała ogromne znaczenie dla spopularyzowania Chamonix, Montanvert i lodowca Bois, który rychło stał się znany już pod nazwą *Mer de Glace*:

In the early days, the discovery of the valley of Chamonix was commonly attributed to those gentlemen. Though this was clearly incorrect, they were the first to provide any significant degree of publicity to Chamonix through the said publications. Following the publication of Windham's account, a visit to Chamonix became a "must" for the experienced British traveller¹¹.

⁸ S. Nussbaumer, H.J. Zumbühl, D. Steiner, *Fluctuations of the "Mer de Glace" (Mont Blanc area, France) AD 1500–2050: An interdisciplinary approach using new historical data and neural network simulations / Gletscherschwankungen des "Mer de Glace" (Mont Blanc-Gebiet, Frankreich) AD 1500–2050: ein interdisziplinärer Ansatz, basierend auf neuen historischen Daten und neuronalen Netzen*, „Zeitschrift für Gletscherkunde und Glazialgeologie” 40, 2005–2006, s. 30.

⁹ Przez jakiś czas Mont Blanc uważano nawet za najwyższą górę świata.

¹⁰ W. Windham, *An Account of the Glaciers, or Ice Alps, in Savoy. In Two Letters: One from an English Gentleman to His Friend at Geneva; The Other from Peter Martel, Engineer, to the Said English Gentleman*, London 1744.

¹¹ S. Nussbaumer, H.J. Zumbühl, D. Steiner, *op. cit.*, s. 30.

Co ciekawe, oryginalne francuskie wersje obu tekstów do naukowego obiegu weszły dopiero po publikacji w 1879 roku¹², aczkolwiek — jak ustalił Théophile Dufour — w maju i czerwcu 1743 roku oba te teksty zostały wydrukowane w „Journal Helvétique”, wychodzącym w Neuchâtel¹³, co zresztą dla niniejszych rozważań jest nieistotne.

Relacja Windhama nie jest jednak przesadnie ciekawa. Zwraca w niej uwagę informacja, że podróżnicy zatrudnili w Chamonix przewodników, rekrutujących się z grona poszukiwaczy kryształów, że skorzystali także z tragarzy, niosących żywność i wino¹⁴. Bez specjalnej przesady Anglik napisał o trudnościach i niebezpieczeństwach napotkanych w górach, aczkolwiek z jego relacji widać, że wyszła ona spod ręki człowieka zupełnie nieobytego z chodzeniem po górach:

Notre chemin alloit en biaisant, et nous eûmes à traverser plusieurs endroits où les avalanches (2) de neige étoient tombées et avoient fait un dégât affreux. Ce n'étoit qu'arbres déracinés et de grosses pierres qui sembloient ne tenir à rien. A mesure que nous posions les pieds, tout s'écrouloit. [La neige, mêlée à la terre nous faisait glisser : sans nos bâtons et nos mains, nous aurions pu mainte fois rouler dans le précipice]. Rien ne nous empêchoit de voir jusqu'au pied de la montagne, et la rapidité de la pente, jointe à la hauteur où nous étions, faisoit un spectacle affreux et capable de faire tourner la tête à la plupart des gens¹⁵.

W jego sprawozdaniu na szczególną uwagę zasługuje opis widoku na lodowiec z wysokości Montanvert:

Enfin, après quatre heures trois quarts de marche très pénible, nous nous trouvâmes au sommet de la montagne, d'où nous jouîmes de la vue des objets les plus extraordinaires. Enfin, après quatre heures trois quarts de marche très pénible, nous nous trouvâmes au sommet de la montagne, d'où nous jouîmes de la vue des objets les plus extraordinaires. Nous étions sur le sommet d'une montagne qui, à ce que nous pouvions juger, étoit au moins deux fois de la hauteur de Salève. Je vous avoue que je suis extrêmement embarrassé à vous en donner une idée juste, ne connaissant, de tout ce que j'ai encore vu, rien qui y ait le moindre rapport. La description que donnent les voyageurs des mers de Groenland me paroît

¹² W. Windham, P. Martel, *Wiliam Windham et Pierre Martel: relation de leurs deux voyages aux glaciers de Chamonix (1741–1742)*, red. T. Dufour, Genève 1879, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k102104j.texteImage> (dostęp: 26.04.2019).

¹³ T. Dufour, *Introduction*, [w:] W. Windham, P. Martel, *op. cit.*, s. 5.

¹⁴ Aż do połowy XIX wieku wino należało do podstawowego wyposażenia alpinistów.

¹⁵ W. Windham, P. Martel, *op. cit.*

en approcher le mieux. Il faut s'imaginer le [votre]¹⁶ lac agité d'une grosse bise et gelé tout d'un coup ; encore ne sais je pas bien si cela feroit le même effet¹⁷.

W słowach: „Il faut imaginer le lac agité d'une grosse bise et gelé tout d'un coup” kryje się istota rzeczy. Zdanie Winhama, a właściwie określenie „lac agité d'une grosse bise et gelé tout d'un coup” (‘wzburzone jezioro nagle ścięte lodem’) wedle wręcz powszechnego mniemania badaczy stało się niejako matrycą, która odbiła się w zmienionym kształcie jako „Mer de Glace” (‘Morze Lodu’). Można jednak sądzić, że takie rozumowanie jest zbyt prostym uproszczeniem sprawy — choć bowiem oba te określenia dotyczą tej samej przestrzeni, to kreują nieco inne jej rozumienie. W istocie też skojarzenia widoku lodowca z zamrożoną (nagle) płaszczyzną wodną w literaturze z przełomu XVIII i XIX wieku mają różne konotacje. U Samuela Birmanna pojawia się wizja zamrożonej rzeki:

Entre les quatre ou cinq cents glaciers que l'on compte dans la chaîne des Alpes, il seroit difficile d'en trouver un plus intéressant que celui des Bois [Mer de Glace]. [...] les glaces descendent, pareilles à un grand fleuve dont les ondes auroient été suspendues tout d'un coup par une force inconnue. [...] L'arcade de glace qui se forme à l'embouchure du glacier [...] est une des principales merveilles de la vallée de Chamonix¹⁸.

Natomiast autorem najwcześniejszej znanej piszącemu te słowa konotacji określenia lodowca jako zamrożonego morza jest Horace-Bénédict de Saussure (1740–1799):

La surface du glacier vue du Montanvers ressemble à celle d'une mer qui aurait subitement gelée, non pas dans le moment de la tempête, mais à l'instant où le vent s'est calmé, et où les vagues, quoique très hautes, sont *émoussées* et arrondies. Ces grandes ondes sont à peu près parallèles à la longueur du glacier, et elles sont coupées par des crevasses transversales, qui paraissent bleues dans leur intérieur, tandis que la glace paraît blanche à sa surface extérieure¹⁹.

Z kolei zasługę rozpowszechnienia nazwy „Mer de Glace” należałoby przypisać Marc-Théodore'owi Bourritowi (1739–1819), który użył jej wielokrotnie w *Nouvelle description des glaciers, vallées de glace et glaciers qui forment la grande chaîne de Alpes de Savoye, de Suisse et d'Italie*:

¹⁶ „Votre lac” (‘wasze jezioro’) to oczywiście Leman; to porównanie daje miarę wielkości lodowca.

¹⁷ W. Windham, P. Martel, *op. cit.*, s. 28–29.

¹⁸ S. Birmann, *Souvenirs de la Vallée de Chamonix*, Basel 1826, <http://www.millon.com/html/fiche.jsp?id=1521892&np=1&lng=fr&npp=10000&ordre=&aff=1&r=> (dostęp: 12.01.2019).

¹⁹ H.B. de Saussure, *Voages dans les Alpes. Précédés d'un essai sur l'histoire naturelle des environs de Geneve*, Neuchatel 1804, s. 6.

2. Lodowiec Mer de Glace, fot. Iwona Dębowy (2008)

Au bas de ces monts, que vois-je encore? L'image d'une mer en courroux qu'un gel subit auroit faïlie, une vaste étendue de glace solide, épaissée de plusieurs centaines de pieds ! mes regards éronnés en suivent les ondes, les couches, les crevassés, & je vois ces glaces énormes se pro lon ger au loin, & se joindre à d'autres malles de g'aces qui couvrent les sommets : Nous voilà transportés dans la nouvelle Zemble, dans un autre Spitzberg, pays perdu pour les hommes [...]²⁰.

W ten sposób nazwa „Mer de Glace” ze swoimi metaforycznymi znaczeniami weszła do szerokiego obiegu²¹. W związku z tym nie można pominąć milczeniem faktu, iż w słynnej powieści Mary Shelley (1797–1851) *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* (1818) w przedziwny sposób niejako spotkały się motyw Mer de Glace i Bieguna Północnego²², co z kolei skojarzeniem dość odległym przy-

²⁰ M.T. Bourrit, *Nouvelle description des glaciers, vallees de glace et glaciers qui forment la grande chaine de Alpes de Savoye, de Suisse et d'Italie ouvenirs de la vallée de Chamonix*, Geneve 1895, s. 68–69.

²¹ Zachwytu, z jakim pisano o Mer de Glace, nie poddzielił jednak François René de Chateaubriand (1805): „Ceux qui ont aperçu des diamants, des topazes, des émeraudes dans les glaciers, sont plus heureux que moi : mon imagination n'a jamais pu découvrir ces trésors. Les neiges du bas du Glacier des Bois, mêlées à la poussière de granit, m'ont paru semblables à de la cendre ; on pourroit prendre la mer de Glace, dans plusieurs endroits, pour des carrières de chaux et de plâtre; ses crevasses seules offrent quelques teintes du prisme, et quand les couches de glace sont appuyées sur le roc, elles ressemblent à de gros verre de bouteille” — *idem, Voyage au Mont-Blanc*, [w:] *Œuvres complètes*, t. 7, Paris 1827, s. 308.

²² Mary Shelley była na Montanvert w 1816 roku, w czasie słynnego „epizodu szwajcarskiego”; zob. *La vie des Shelley au bord du lac de Genève d'après Timothy Shaw*, <http://www.hicsum-go>

wodzi na myśl słynny obraz Caspara Davida Friedricha (1774–1840) namalowany w latach 1823/1824. Jego warstwa anegdotyczna wiąże się z wyprawą polarną, ale na myśli mam tu nie przypadkową zbieżność nazw/pojęć „Eismeer”²³ i „Mer de Glace”, lecz głębszą konwergencję strukturalną. By wnikać w jej istotę, warto zwrócić uwagę na słowa, jakimi Windham opatrzył swój zwięzły opis lodowca: „Je vous avoue que je suis extrêmement embarrassé à vous en donner une idée juste, ne connaissant, de tout ce que j’ai encore vu, rien qui y ait le moindre rapporta”. Nie znajdując środków językowych dla opisanie fenomenu do tej pory literaturze nieznanego, Windham musiał zrab tego języka sam dla siebie utworzyć. Stał się więc w obliczu sytuacji, o jakiej pisał Bernardin de Saint-Pierre:

L’art de rendre la nature est si nouveau que les termes mêmes n’en sont pas inventés. Essayez de faire la description d’une montagne de manière à la faire reconnaître : quand vous aurez parlé de la base, des flancs et du sommet, vous aurez tout dit ! Mais que de variétés dans ces formes bombées, arrondies, allongées, aplaties, cavées, etc. ! Vous ne trouvez que des périphrases. C’est la même difficulté pour les plaines et les vallons. Qu’on ait à décrire un palais, ce n’est plus le même embarras. On le rapporte à un ou plusieurs des cinq ordres : on le subdivise en soubassement, en corps principal, en entablement ; et dans chacune de ces masses, depuis le socle jusqu’à la corniche, il n’y a pas une moulure qui n’ait son nom²⁴.

Poszukując ekwiwalentnego w stosunku do krajobrazu środka językowego, Windham posłużył się motywem opartym na zasadzie skumulowania w obrazie przedmiotu (lodowca) energii kinetycznej, która została przemieniona w energię statyczną w wyniku nagłego powstrzymania tego ruchu. W *Pieśni o ziemi naszej* ruchem tym są fale potopu, przypominające w mitycznym porządku czasy prapoczątku — w relacji Windhama są to fale wzburzonej powierzchni jeziora. Zasada organizująca ten typ wizyjnej metafory jest więc gwałtowne wyhamowanie ruchu stanowiącego pierwotną właściwość przedmiotu. Wstrzymanie tego ruchu kumuluje energię i jednocześnie utrwała obraz przedmiotu, jakim był on w danej chwili.

Z obrazem poetyckim budowanym na tej zasadzie można się spotkać także w twórczości innych poetów. Koncepcja wprowadzenia elementu ruchu wertykalnego w obrazie gór i jego nagłego zatrzymania znalazła poetyckie zastosowanie w wizji otoczenia Morskiego Oka w dramacie Juliana Korsaka *Twardowski czarnoksiężnik*, napisanym i wydany jeszcze przed opublikowaniem *Pieśni o ziemi naszej*:

-hicmaneo.com/article-tim-62523769.html (dostęp: 26.04.2019). Z kolei w 1791 roku na Montanvert bohaterów zaprowadziła Ann Radcliff w powieści *The Romance of the Forest* (1791).

²³ W 1824 roku obraz był eksponowany w Pradze pod tytułem *Ideale Scene eines arktischen Meeres, ein gescheitertes Schiff unter den aufgethürmten Eismassen*, potem w Dreźnie jako *Das Eismeer, a później jako Ansicht des Eismeeres*; zob. H. Börsch-Supan, K.W. Jähnig, *Caspar David Friedrich. Gemälde, Druckgraphik und bildmäßige Zeichnungen*, München 1973, s. 103.

²⁴ J.H.B. de Saint-Pierre, *Voyage à l’île de France* (1773), Paris 1983, s. 254.

Tam w dali nieskończone zaległy przestworza
Połamane granity; to ocean głazów!
Którego zda się burzą popiętrzone wały,
W swoich kształtach potwornych nagle skamieniały,
Podobne do martwego umarłego morza²⁵.

Pomysł Wincentego Pola wykorzystał natomiast twórczo Franciszek Nowicki w sonecie *Tatry*, pierwszym z cyklu *Tatry. Obrazy pustyni*:

W dali... jakby ciągnący lawą huf kresowy,
Z gwiazdami na szyszakach, z proporcem obłoków,
Zakamieniał, dotarłszy aż do nieba stoków,
Tak Tatry ciemnym murem zwarły dumne głowy!²⁶

Nowickiemu mylnie i niesprawiedliwie zarzucano naśladowanie poezji Mickiewicza, gdy w istocie w twórczy sposób prowadził on dialog z poezją romantyczną i był jednym z głównych twórców „Młodej Polski Tatrzańskiej” jako zjawiska literackiego i kulturowego²⁷. Z koncepcji obrazu poetyckiego Pola przejął on nie realia, ale strukturę — pomysł zastosowania obrazu nacechowanego dynamiką wnoszenia się, zatrzymanego „aż u nieba stoków”. W dwudziestowiecznym zaś wierszu Wisławy Szymborskiej ta sama zasada została zastosowana ze wspaniałą oszczędnością słów:

Aha, więc to są
Himalaje.
Góry w biegu na Księżyc.
Chwila startu utrwalona
na rozprutym nagle niebie.
Pustynia chmur przebita.
Uderzenie w nic.
Echo — biała niemowa.
Cisza²⁸.

²⁵ J. Korsak, *Nowe poezje*, t. 2, Wilno 1840, s. 212. Ten obraz poetycki jest oryginalny i efektowny; warto jednak zwrócić uwagę na to, że Julian Korsak nigdy w Tatrach nie był, a wiedzę o nich czerpał z dzieła Ambrożego Grabowskiego *Kraków i jego okolice* (Kraków 1836).

²⁶ Cyt. za: *Tatry i górale w literaturze polskiej. Antologia*, oprac. J. Kolbuszewski, Wrocław 1992, s. 295–296. Pierwodruk: F. Nowicki, *Poezje*, Lwów 1891.

²⁷ Zob. J. Kolbuszewski, *Tatry w literaturze polskiej*, Kraków 1982, s. 256–271.

²⁸ W. Szymborska, *Z nieodbytej wyprawy w Himalaje*, [w:] *eadem, Poezje*, Warszawa 1970, s. 44. Wiersz pochodzi z tomu *Wołanie do Yeti* (1957).

Bibliografia

- Birmann S., *Souvenirs de la Vallée de Chamonix*, Basel 1826.
- Börsch-Supan H., Jähnig K.W., *Caspar David Friedrich. Gemälde, Druckgraphik und bildmäßige Zeichnungen*, München 1973.
- Bourrit M.T., *Nouvelle description des glaciers, vallées de glace et glaciers qui forment la grande chaîne de Alpes de Savoye, de Suisse et d'Italie ouvenirs de la vallée de Chamonix*, Geneve 1895.
- Buffet Ch., *Babel 4810. Mondalisation du Mont Blanc*, Chamonix 2014.
- Chateaubriand F.R., *Voyage au Mont-Blanc*, [w:] *Œuvres complètes*, t. 7, Paris 1827.
- Kolbuszewski J., *Tatry w literaturze polskiej*, Kraków 1982.
- Korsak J., *Nowe poezje*, t. 2, Wilno 1840.
- La Mer de glace, le Montanvers, Chamonix-Mont-Blanc*, www.linflux.com/lyon-et-region/mer_glace_chamonix/ (dostęp: 26.04.2019).
- La vie des Shelley au bord du lac de Genève d'après Timothy Shaw*, <http://www.hicsum-hicmaneo.com/article-tim-62523769.html> (dostęp: 26.04.2019).
- Mickiewicz A., *Dziela*. Wydanie rocznicowe, t. 2. *Poematy*, Warszawa 1994.
- Mickiewicz A., *Sonety*, Moskwa 1826.
- Nussbaumer S., Zumbühl H.J., Steiner D., *Fluctuations of the "Mer de Glace" (Mont Blanc area, France) AD 1500–2050: An interdisciplinary approach using new historical data and neural network simulations / Gletscherschwankungen des "Mer de Glace" (Mont Blanc-Gebiet, Frankreich) AD 1500–2050: Ein interdisziplinärer Ansatz, basierend auf neuen historischen Daten und neuronalen Netzen*, „Zeitschrift für Gletscherkunde und Glazialgeologie” 40, 2005–2006.
- Pol W., *Pieśń o ziemi naszej*, Kraków 1888.
- Saint-Pierre J.H.B. de, *Voyage à l'île de France (1773)*, Paris 1983.
- Saussure H.B. de, *Voages dans les Alpes. Précédés d'un essai sur l'histoire aturelle des environnes de Geneve*, Neuchatel 1804.
- « *Souvenirs de la vallée de Chamonix* » de Samuel Birmann, peintre romantique bâlois (1826), <https://enkidoublog.com/2014/08/22/souvenirs-de-la-vallee-de-chamonix-par-samuel-birmann-peintre-balois-1830/> (dostęp: 26.04.2019).
- Szyborska W., *Poezje*, Warszawa 1970.
- Tatry i górale w literaturze polskiej*. *Antologia*, oprac. J. Kolbuszewski, Wrocław 1992.
- Windham W., *An Account of the Glaciers, or Ice Alps, in Savoy. In Two Letters: One from an English Gentleman to His Friend at Geneva; The Other from Peter Martel, Engineer, to the Said English Gentleman*, London 1744.
- Windham W., Martel P., *Wiliam Windham et Pierre Martel: relation de leurs deux voyagdes aux glaciers de Chamonix (1741–1742)*, red. T. Dufour, Genève 1879.